

[ชื่อ บ้าน นาม เมือง ภาค ใต้]

ประพนธ์ เรืองณรงค์

รองศาสตราจารย์ อดีตบรรณาธิการ “รูสมิแล”

กรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้
ราชบัณฑิตยสถาน

ยะลา

เขตการปกครอง

จังหวัดยะลาแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 อำเภอและ 1 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองยะลา เบตง ธารโต บันนังสตา รามัน ยะหา กาบัง และ กิ่งอำเภอกรงปินัง

ยะลา

“ยะลา” เป็นคำมลายูในท้องถิ่นภาคใต้เมื่อออกเสียงแล้วจะเป็น “ยาลอ” เป็นคำมลายูยืมคำบาลีสันสกฤตมาใช้ เพราะคำเดิมคือ “ชาละ” หรือ “ชาลี” หมายถึงร่างแหหรือตาข่าย ดังเช่นไอโรสของพระเวสสันดรขณะประสูติ มีพนักงานใช้ตาข่ายรองรับพระกุมาร จึงได้พระนามว่า พระชาลี

นอกจากนี้ยังมีภูเขาลูกหนึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองยะลา ก็มีลักษณะเหมือนร่างแหหรือตาข่ายจับปลาเช่นกัน โดยผูกจอมแหให้สูงแล้วถ่างตีนแหออกไปโดยรอบ ชาวบ้านจึงเรียกภูเขานี้ว่า “ยะลา” หรือ “ยาลอ” จากนั้นจึงนำมาตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมืองยะลาเคยเป็นหนึ่งในเจ็ดหัวเมืองที่แยกมาจากเมืองปัตตานี ซึ่งในอดีตชุมชนเก่าของเมืองยะลาได้มีการโยกย้ายไปที่ต่าง ๆ หลายแห่งก่อนที่จะมาตั้งชุมชนบ้านนบิงในปัจจุบัน เช่น เคยตั้งชุมชนที่บ้านท่าสาป และบ้านสะเตงตั้งจะกล่าวถึงต่อไปนี้

ท่าสาป

ท่าสาปในปัจจุบันเป็นตำบลอยู่ในเขตอำเภอเมืองยะลา บ้านท่าสาปตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปัตตานี ซึ่งเป็นต้นน้ำไหลมาจากอำเภอเบตง ผ่านท่าสาปแล้วไหลไปทางอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานีสุดท้ายออกสู่ทะเล

สาเหตุที่เรียกที่แห่งนี้ว่า “ท่าสาป” เป็นเพราะสายน้ำตรงนั้นไหลผ่านหินใหญ่ก้อนหนึ่งมีรูปร่างเหมือนนางเปลือยอยู่ในท่านั่งถ่างขา หันหน้าไปทางต้นน้ำ เมื่อน้ำไหลมากระทบหินก้อนนี้มีเสียงดัง ยิ่งฤดูน้ำหลากยิ่งดังมาก ชาวบ้านเชื่อว่าผู้เรียนทางคาถาอาคมหากไปอาบน้ำ หรือขำมลำนํ้าในช่วงนั้นความรู้จะเสื่อมถอยเหมือนต้องคำสาป ดังนั้นจึงต้องไปขึ้นฝั่งที่อื่น

ชื่อท่าสาปคำนี้ เป็นคำมลายูอ่านว่า “กัมปงเซอะซะ” หรือ “กัมปงกูซิบ” (Kampung Kusap) แปลว่า หมู่บ้านน้ำซับหมายถึง หมู่บ้านที่มีน้ำซึม น้ำเอ่อนองไม่แห้งแล้งคำว่า “ซิบ” กับ “สาป” มีเสียงใกล้เคียงกัน ดังนั้นท่าสาปจึงน่าจะมาจากคำมลายูเช่นกัน

สะเตง

สะเตง ปัจจุบันเป็นชื่อตำบล อยู่ในเขตอำเภอเมืองยะลา และเคยเป็นที่ตั้งของตัวเมืองยะลามามาก่อน

“ยะลา” เป็นคำมลายูในท้องถิ่นภาคใต้เมื่อออกเสียงแล้วจะเป็น “ยาลอ” เป็นคำมลายูยืมคำบาลีสันสกฤตมาใช้ เพราะคำเดิมคือ “ชาละ” หรือ “ชาลี” หมายถึงร่างแหหรือตาข่าย ดังเช่นโอรสของพระเวสสันดรขณะประสูติ มีพนักงานใช้ตาข่ายรองรับพระกุมาร จึงได้พระนามว่าพระชาลี

ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 สะเตงอยู่คนละฟากฝั่งกับท่าสาปสมัยก่อนใช้เรือเป็นพาหนะ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “สะเตง” ซึ่งเป็นคำมลายูหมายถึง ไม้ถ่อเรือหรือไม้ถ่อแพ และมีเสียงใกล้เคียงคำมลายูอีกคำหนึ่งคือ “เซ็ดเต” (Sete) แปลว่า ต้นสะเตง

นอกจากสะเตงแล้วยังมีนบิงเป็นตำบลหนึ่งที่เป็นที่ตั้งของตัวเมืองยะลาในปัจจุบันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2494 “นบิง” เป็นคำมลายูหมายถึง “ต้นเหลาชะโอน” แต่ชาวใต้ทั่วไปเรียกต้นนี้ว่า “หลาโอน” เป็นไม้ประเภทปาล์ม ลำต้นมีหนามตามปล้อง

ชื่อหมู่บ้านและตำบลที่มีความหมายเดิมไม่สอดคล้องกับชื่อสถานที่ในปัจจุบันหลายแห่งเช่น ตำบลลำพะยา และตำบลลำใหม่ ซึ่งดูตามภาษาเขียนแล้วพบว่า “ลำ” หมายถึงลำน้ำ ส่วนคำว่า “พะยา” อาจหมายถึงชื่อบุคคล และคำว่า “ลำใหม่” หมายถึงลำน้ำสายใหม่ หากพิจารณาตามภาษาพูดถิ่นใต้ประกอบกับความเป็นมาของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลายท่านที่บอกว่า “ลำ” มาจากคำว่า “ล่ำ” ซึ่งเป็นภาษาถิ่นใต้ หมายถึงผูกมัด ส่วน “ลำพะยา” หมายถึง ล่ำพะยา หรือล่ำพญา ซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่า พะยาหรือขุนนางผู้ใดต้องโทษจึงถูกผูกมัด แต่การผูกมัดคงไม่แน่นอนหา ผู้ต้องโทษ

สามารถแก้มัดได้ จึงต้องผูกมัดใหม่อีกครั้ง คำว่า “มัดใหม่” ภายหลังเขียนเป็น “มัดใหม่”

เบตง

“เบตง” เป็นคำมลายูหมายถึงไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ในที่นี้คงหมายถึงไม้ไผ่ตง เดิมอำเภอนี้มีชื่อว่าอำเภอยะรมซึ่งคำว่า “ยะรม” หมายถึงเข็มเย็บผ้าและขึ้นกับเมืองรามัน ต่อมา พ.ศ. 2449 จึงได้โอนเบตงและบ้านนังस्ताให้มาขึ้นกับเมืองยะลา มณฑลปัตตานี หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2473 จึงเปลี่ยนชื่อจากอำเภอยะรมเป็นชื่ออำเภอเบตงมาจนถึงทุกวันนี้ และพื้นที่ของอำเภอเบตงอยู่ติดกับรัฐเประ (“เประ” เป็นคำมลายูหมายถึงแร่เงิน) และรัฐเคดาห์ (“เคดาห์” เป็นคำอาหรับหมายถึงขวดหรือแจกันประดับดอกไม้ชาวไทยเรียกรัฐเคดาห์ว่าไทรบุรี) ประชากรของชาวเบตงนอกจากเป็นไทยมุสลิมแล้ว ยังมีชาวไทยเชื้อสายจีนด้วยและส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของสวนยางพาราและประกอบการค้าขาย

เฉพาะชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีบรรพบุรุษอพยพมาจากมณฑลกว๋างไสและนำไก่พันธุ์กว๋างไสเข้ามาด้วย ซึ่งไก่พันธุ์นี้เป็นที่นิยมรับประทานมากในปัจจุบันนี้และจัดเป็นยอดอาหารอย่างหนึ่งของเบตง ลักษณะของไก่พันธุ์นี้จะมีขนสีน้ำตาล ปากและขาสีเหลือง ไม่มีขนคอและขนหัวจึงดูเหมือนไก่หัวล้าน

ตำนานเบตง

ตำนานเบตงที่รู้จักกันดีก็คือ เคยเป็นถิ่นของขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ โดยเริ่มต้นจากโจรจีนคอมมิวนิสต์มลายา (จคม.) เมื่อ พ.ศ. 2469 ต่อมาใน พ.ศ. 2484 เกิดสงครามญี่ปุ่นหรือ

สงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้นปรากฏว่าโจรจีนคอมมิวนิสต์ในเบตงยิ่งทวีจำนวนมากขึ้น ก่อนหน้า

นี้ใน พ.ศ. 2476 ที่บ้านพักขุนวิจิตรภาณี นายด่านศุลกากรเบตง และสถานีตำรวจเบตงก็โดนโจรจีนขปล้นอย่างอกอาก โดยมีกองทัพภาคที่ 4 ได้พยายามปราบปรามโจรจีนคอมมิวนิสต์มาตลอดเป็นเวลานานกว่า 45 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2530 สมาชิกโจรจีนคอมมิวนิสต์จึงเข้ามาอบตัวตามโครงการพัฒนาชาติไทย เป็นผลให้ขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์เหล่านี้คงเหลือไว้แต่ในตำนาน

ปัจจุบันนี้ค่ายโจรจีนคอมมิวนิสต์ถูกเปลี่ยนใหม่ให้เป็นหมู่บ้านสำหรับนักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมกัน เช่น หมู่บ้านปิยะมิตรสวนคามอยู่ในตำบลตาเนาะแมเราะ (ตาเนาะ = พื้นดิน, แมเราะ = สีแดง) ก่อนจะต้องถึงตัวเมืองเบตงประมาณ 12 กิโลเมตร

ในเบตงยังมีตำนานความเชื่อเกี่ยวกับ “โตะนิ” ซึ่งเป็นชื่อของ “รายาจาวัล” (รายาหมายถึง ราชา, จาวัล หมายถึง ถ้วยหรือแก้วจึงเรียกอย่างคำไทยว่า เจ้าแก้ว) ถิ่นเดิมของท่านคือ โกตาบารูหรือเมืองใหม่เขตเมืองรามัน ปัจจุบันรามันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดยะลาตั้งตำนานแล้วว่า...

“โตะนิ ชอบผจญภัยโดยเฉพาะการคล้องช้าง จึงมีสหายคู่ใจทำหน้าที่เป็นความญ้างชื่อ โตะมีซา ปาแยและโตะดาแมแปะแซ่ทั้งสามติดตามช้างไปจนถึงเบตงและบ้านโกระเขตเประ นอกจากนี้โตะนียังเก่งทางไสยเวทและรู้จักสรรพคุณพืชสมุนไพร จึงเป็นหมอรักษาโรคได้ด้วย ทำให้ผู้คนในเขตรามันเบตง และเประต่างเชื่อถือและศรัทธาในตัวท่าน และที่ประทับของโตะนิอยู่ในเขตทั้งสามแห่งนี้ คือ รามันเบตง และบ้านโกระ” นอกจากนี้ยังมีการเล่าอีกว่า... “ในเขตดังกล่าวมีไก่สีขาของโตะนิด้วย เมื่อโตะนิเสียชีวิตที่บ้านโกระ เขตเประ ชาวเบตงที่เชื่อถือศรัทธาโตะนิ จึงสร้างศาลโตะนิไว้ในเขตโรงเรียนเบตงวีระราษฎร์ประสาน” และบ้างก็เล่ากันว่า “โตะนิมักปรากฏร่างเป็นงูดำ ช้างหรือเสือให้เห็นเสมอ”

ธารโต

ชื่ออำเภอนี้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของที่นี่เพราะมีลำธารกว้างใหญ่ไหลผ่าน พื้นที่แหวดล้อมด้วยป่าเขาลำเนาไพร เนื้อที่จัดเขตแดนมาเลเซียและในป่าเขาแถบนี้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกเงาะซาไก แม้จะมีกรมประชาสงเคราะห์เข้าไปสร้างที่พัก และให้มีพื้นที่ให้ทำกินแต่เงาะซาไกเหล่านี้ไม่ได้สนใจในสิ่งบริการมากนัก ด้วยต้องการอยู่ตามประสาธรรมชาติที่แท้จริงมากกว่า

เดิมธารโตเป็นตำบลชื่อตำบลแม่หวดหมายถึงไม่หวดต้นไม้ใหญ่และขึ้นกับอำเภอบันนังสตา ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2524 จึงได้ตั้งเป็นอำเภอธารโต

บันนังสตา

“บันนังสตา” ชื่ออำเภอนี้เป็นคำมลายู “บันนัง” หรือ “เบินดัง” หมายถึงที่นา ส่วนคำว่า “สตา” หมายถึงต้นมะพร้าว เมื่อรวมความแล้วหมายถึง ที่นาซึ่งมองเห็นต้นมะพร้าวโดดเด่นมาแต่ไกล

เดิมที่บันนังสตาเรียกว่าอำเภอบาเจาะ (คนละชื่อกับอำเภอบาเจาะของนราธิวาส)

ภายหลัง พ.ศ. 2460 จึงได้ย้ายตัวอำเภอมาตั้งที่ตำบลบันนังสตาแล้วเปลี่ยนเป็นอำเภอบันนังสตาตั้งแต่นั้น

พื้นที่ของเขตบันนังสตา และธารโตแหวดล้อมไปด้วยภูเขาและป่าไม้ โดยเฉพาะบริเวณที่มีภูเขาลูกจะมมีการทำเหมืองแร่ดีบุก วุลแฟรม แมงกานีส และตะกั่ว ซึ่งรวมแล้วได้ประมาณ 30 เหมืองด้วยเหตุนี้จังหวัดยะลาใช้เหมืองแร่เป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัด

ในบันนังสตามีตำนานเกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ที่เกี่ยวข้องกับตระกูลชาวจีนฮกเกี้ยนที่มาจากเมืองซัวเถา มีเรื่องเล่าว่า... “ม้วย แซ่ตัน ชาวจีนผู้นี้มาอยู่ที่เมืองสงขลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แห่ง

โตะนิ ชอบผจญภัยโดยเฉพาะการคล้องช้าง จึงมีสหายคู่ใจทำหน้าที่เป็นควาญช้างชื่อ โตะมีซาปาแยและโตะดาแมแปะซะทั้งสามติดตามช้างไปจนถึงเบตงและบ้านโก๊ะเขตประ นอกจากนี้ โตะนิยังเก่งทางไสยเวทและรู้จักสรรพคุณพืชสมุนไพร จึงเป็นหมอรักษาโรคได้ด้วย ทำให้ผู้คนในเขตรามัน เบตง และประต่างเชื่อถือและศรัทธาในตัวท่าน และที่ประทับของโตะนิอยู่ในเขตทั้งสามแห่งนี้คือ รามัน เบตง และบ้านโก๊ะ”

กรุงรัตนโกสินทร์ ม้วย แซ่ตัน ได้อาสาเจ้าเมืองสงขลาต่อสู้กับข้าศึก ที่ยกทัพมาจากไทรบุรีหรือปัตตานี ในช่วงแรกเขาและลูกน้องต่างพ่ายแพ้เพราะหิวข้าวบ่อยจึงหมดกำลังชั่วคราว ต่อมาคิดแก้ตัวใหม่โดยใช้กระบอกไม้ไผ่บรรจุข้าวต้มสพะพายไว้ใกล้ตัว ยามหิวก็ยกกระบอกนั้นชดทันที

ในที่สุดก็ชนะข้าศึก ม้วย แซ่ตัน ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงสำเร็จกิจการ จางวางเมืองปัตตานีถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2423 และมีทายาทคนสำคัญคือนายจุไล้ ตันธนาวัฒน์ ซึ่งภายหลังได้เป็นพระจีนคณานุรักษ์ นายอำเภอจีนเมืองปัตตานี ซึ่งเป็นต้นตระกูลคณานุรักษ์ ต่อมาด้วยความดีความชอบของพระจีนคณานุรักษ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเหมือง 5 แห่งที่อำเภอบันนังสตาให้ไว้เป็นที่ทำกิน”

ในอดีตการเดินทางจากปัตตานีไปบันนังสตายังไม่มีถนนอย่างปัจจุบัน ชาวบ้านจึงใช้เรือหรือแพต่อ

ไปตามลำน้ำปัตตานี ผ่านท่าสาป จนกระทั่งบันนังสตา ส่วนที่เหมืองแร่ก็มีบ้านพักพระจีนคณาภิรักษ์และกงสีซึ่งคนงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน

สำหรับวิธีการขุดแร่ในสมัยนั้น คุณยายเป็กแจ๋ สุวรรณโชติ หลานพระจีนคณาภิรักษ์ เคยเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า... “คนงานจะใช้ไม้กระดานปูเป็นรางที่ริมลำธาร แล้วน้ำจะพัดพาเอาดินผ่านเข้ามา จากนั้นใช้จอบเกลี่ยดิน เมื่อได้ดีบุกแล้วจะนำไปหลอม ถ้าหน้าของดีบุกเป็นสีเหลืองจะมีคุณภาพ และราคาดีกว่าหน้าดีบุกที่เป็นสีขาว

ในบันนังสตามีหมู่บ้านกาไสต ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับตำนานทรัพย์สมบัติในถ้ำ เล่ากันว่า... “คนธรรมดาเป็นผู้เฝ้ามีเอ็งบรรจุมบัติจำนวน 81 ใบ เรียงเป็น 9 แถว เรียกว่า ‘เก้าไสต’ ภายหลังกลายเป็น ‘กาไสต’ ต่อมาคนธรรมดาไม่พอใจชาวบ้านที่ยืมข้าวของไปใช้แล้วไม่คืนตามกำหนดคนธรรมดาจึงปิดปากถ้ำตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา” นอกจากนี้ชาวบ้านกาไสตยังเล่าว่า... ในคืนวันเพ็ญมักได้ยินเสียงออกมาจากถ้ำเข้าใจว่าคนธรรมดาตรวจดูสมบัติทั้ง 9 แถว

รามัน

“รามัน” เป็นคำมลายูหมายถึงชุมชนใหญ่ ซึ่งมาจากคำว่า “ราม่า” (Rama) หมายถึงผู้คนจำนวนมาก นอกจากนี้รามันยังเคยเป็นหนึ่งในเจ็ดหัวเมืองที่แยกจากเมืองปัตตานี ชื่อบ้านนามเมือง ยังบ่งบอกถึงการตั้งเมือง เช่น ชื่อบ้านโกตาปารูหมายถึงเมืองใหม่หรือป้อมใหม่ (โกตา = ป้อมหรือเมือง, บารู = ใหม่) ส่วนบ้านกอดตือรีหมายถึงป้อมหรือวังสร้างด้วยไม้แก่น (กอดตอ = ป้อมหรือวัง, ตือรี = ไม้แก่น)

อดีตรามันเคยเป็นอำเภอรั้งกับจังหวัดยะลา ต่อมา พ.ศ. 2460 ได้ย้ายที่ทำการอำเภอไปที่บ้านโกตาบารูจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอโกตาบารู แต่

ในอดีตการเดินทางจากปัตตานีไปบันนังสตายังไม่มีถนนอย่างปัจจุบัน ชาวบ้านจึงใช้เรือหรือแพถ่อไปตามลำน้ำปัตตานี ผ่านท่าสาป จนกระทั่งบันนังสตา ส่วนที่เหมืองแร่ก็มีบ้านพักพระจีนคณาภิรักษ์และกงสีซึ่งคนงานส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน

ชาวบ้านยังเรียกท้องถิ่นนี้ว่า “นครีราไม” หมายถึงเมืองรามันนั่นเอง พ.ศ. 2481 ทางราชการจึงเปลี่ยนชื่อจากอำเภอโกตาบารูเป็นอำเภอรามันมาจนถึงปัจจุบัน

ยะหา

“ยะหา” เป็นคำมลายูหมายถึงต้นขี้เหล็กหรือต้นมูลเหล็ก อำเภอยะหา มีอาณาเขตติดกับรัฐเคดาห์ของมาเลเซียและอำเภอสะบ้าย้อยจังหวัดสงขลา ยะหาได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอยะหา เมื่อ พ.ศ. 2411

กาบัง

“กาบัง” เป็นคำมลายูอ่านว่าชามแบ (Gambir) หมายถึงต้นสีเสียดหรือ “เชอบัง” (Gebang) หมายถึงปาล์มชนิดหนึ่งที่มีลำต้นสูง

อำเภอกาบังได้แยกออกมาจากอำเภอยะหา และจัดตั้งเป็นกิ่งอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2534 และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2540

กรงปินัง

“กรงปินัง” เป็นคำมลายูมาจากคำว่า “กำปุง” หรือ “กำปง” หมายถึงหมู่บ้าน ส่วนคำว่า “ปินัง” หรือ “ปีเน” หมายถึงต้นหมาก รวมความแล้วหมายถึงหมู่บ้านที่มีสวนหมาก หมู่บ้านนี้แยกจากอำเภอเมืองยะลามาเป็นตำบลกรงปินังและตั้งเป็นกิ่งอำเภอ

สมัยก่อนภายในถ้ำเห็นพระพิมพ์
เคลื่อนพื้นน้ำ จึงช่วยกันหยิบไปกอง
เอาไว้ตามผนังถ้ำครั้นขากลับออกมา
ก็พบพระพิมพ์ดินดิบยังเปียกชื้นวาง
เรียงรายอยู่ตรงที่เดิมอีกเหมือนกับว่า
เพิ่งทำเสร็จใหม่ๆ เป็นเช่นนี้หลาย
ครั้ง เรียกถ้ำนี้ว่า “ถ้ำพระผีทำ”

กรงปินัง เมื่อ พ.ศ. 2537

หมู่บ้านวัดหน้าถ้ำ ซึ่งวัดแห่งนี้ทางราชการใน
สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนใหม่เป็น “วัด
คูหาภิมุข” ซึ่งมีความหมายเหมือนเดิม ภูเขาสำคัญ
ในละแวกนี้ก็คือภูเขาวัดถ้ำและภูเขากำปัน เหตุที่ชื่อ
ภูเขากำปันเพราะมีเรื่องเล่ากันว่า...มีเรือกำปันแล่น
มาตามแม่น้ำปัตตานีและมาจมลงตรงนั้น ปรากฏเป็น
ภูเขาสองลูกที่มีถ้ำน้อยใหญ่เป็นจำนวนมาก ถ้ำที่
สำคัญคือถ้ำพระนอนและถ้ำศิลป์ ตรงหน้าถ้ำ
พระนอนมีช้างปั้ง ปั้นรูปอลูกรถือกระบองยืนเด่น
ตระหง่านอยู่ตรงบันไดปากทางเข้าประตูถ้ำและ
ภายในถ้ำมี ‘พ่อท่านบรรทม’ หรือ ‘พระพุทธรูปไสยาสน์
องค์ใหญ่’ เมื่อวัดจากพระเศียรถึงพระบาทมีความ
ยาวประมาณ 82 ฟุต เนื้อพระเศียรมีรูปปั้นพญานาค
ทอดตัวแผ่พังพานดูสวยงาม ตำนานการสร้าง
พระพุทธรูปองค์นี้ก็ทำนองเดียวกับการสร้าง
สิ่งศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งในภาคใต้ คือมักเล่าถึงการนำ
ทรัพย์สมบัติเงินทองไปร่วมทำบุญสร้างพระบรมธาตุ
เจดีย์ที่นครศรีธรรมราช แต่ภายหลังทราบว่าเป็น
พระบรมธาตุเจดีย์สร้างเสร็จแล้วจึงนำทรัพย์สมบัติ
เงินทองนั้นมาสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามสถานที่ต่างๆ
ใหม่ซึ่งมีเรื่องเล่ากันว่า...ผู้ดำริสร้างพระพุทธรูปไสยาสน์

ดังกล่าวนี้คือผู้ครองเมืองต่างๆ ซึ่งภายหลังเรียก
หัวเมืองมลายู และผู้คนในยุคนั้นล้วนนับถือศาสนา
พุทธลัทธิมหายาน รวมทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ส่วนถ้ำศิลป์นี้มีภาพสีเขียนเป็นภาพพระพุทธรเจ้า
ปางมารวิชัย และภาพอัครสาวก ซึ่งนักโบราณคดีได้
ให้ความเห็นว่าคงเขียนขึ้นมาในสมัยศรีวิชัยราวพุทธ
ศตวรรษที่ 19 - 20

นอกจากมีถ้ำสำคัญดังกล่าวมาแล้ว ยังมีถ้ำอื่น ๆ
เช่น ถ้ำพระผีทำ ซึ่งพบพระพิมพ์ดินดิบเป็นจำนวน
มากในถ้ำแห่งนี้และชาวบ้านยังเล่าว่า...สมัยก่อน
ภายในถ้ำเห็นพระพิมพ์เคลื่อนพื้นน้ำ จึงช่วยกันหยิบ
ไปกองเอาไว้ตามผนังถ้ำครั้นขากลับออกมาก็พบ
พระพิมพ์ดินดิบยังเปียกชื้นวางเรียงรายอยู่ตรง
ที่เดิมอีกเหมือนกับว่าเพิ่งทำเสร็จใหม่ๆ เป็นเช่นนี้
หลายครั้ง เรียกถ้ำนี้ว่า “ถ้ำพระผีทำ”

ก่อนจบชื่อบ้านนามเมืองยะลา ผู้เขียนขอ
กล่าวถึงถนนสวยที่สุดในจังหวัดนี้เป็นการปิดท้ายชื่อ
บ้านนามเมืองยะลาถนนที่ว่านั้นก็คือ ถนนพิพิธภักดี
เป็นชื่อของพระยาพิพิธภักดี (เพิ่ม เดชะคุปต์) พระยา
เมืองยะลาในช่วง พ.ศ. 2453 - 2456 และช่วง
พ.ศ. 2456 - 2469 ซึ่งก่อนหน้านั้นพระยาเมืองยะลา
ที่เป็นมุสลิมคนสุดท้ายคือ พระยาณรงค์ฤทธิศรี
ประเทศวิเศษวงษา (ต่วนสุไลมาน พ.ศ. 2440 - 2451)

ถนนพิพิธภักดี เป็นถนนที่รื้อรื้อไปด้วยประตู
ต้นใหญ่ที่ปลูกยืนเรียงรายอยู่ทั้งสองฟากถนน
ยามผลิดอกจะดูสวยงามเหลืออร่ามตลอดทาง

คำขวัญจังหวัด “ได้สุด สยาม เมืองงาม
ชายแดน”

ตราประจำจังหวัดยะลา รูปเมืองแร่ดีบุก

